

Vol 4 Issue 2 Nov 2014

ISSN No : 2249-894X

*Monthly Multidisciplinary
Research Journal*

*Review Of
Research Journal*

Chief Editors

Ashok Yakkaldevi
A R Burla College, India

Flávio de São Pedro Filho
Federal University of Rondonia, Brazil

Ecaterina Patrascu
Spiru Haret University, Bucharest

Kamani Perera
Regional Centre For Strategic Studies,
Sri Lanka

Welcome to Review Of Research

RNI MAHMUL/2011/38595

ISSN No.2249-894X

Review Of Research Journal is a multidisciplinary research journal, published monthly in English, Hindi & Marathi Language. All research papers submitted to the journal will be double - blind peer reviewed referred by members of the editorial Board readers will include investigator in universities, research institutes government and industry with research interest in the general subjects.

Advisory Board

Flávio de São Pedro Filho Federal University of Rondonia, Brazil	Delia Serbescu Spiru Haret University, Bucharest, Romania	Mabel Miao Center for China and Globalization, China
Kamani Perera Regional Centre For Strategic Studies, Sri Lanka	Xiaohua Yang University of San Francisco, San Francisco	Ruth Wolf University Walla, Israel
Ecaterina Patrascu Spiru Haret University, Bucharest	Karina Xavier Massachusetts Institute of Technology (MIT), USA	Jie Hao University of Sydney, Australia
Fabricio Moraes de Almeida Federal University of Rondonia, Brazil	May Hongmei Gao Kennesaw State University, USA	Pei-Shan Kao Andrea University of Essex, United Kingdom
Anna Maria Constantinovici AL. I. Cuza University, Romania	Marc Fetscherin Rollins College, USA	Loredana Bosca Spiru Haret University, Romania
Romona Mihaila Spiru Haret University, Romania	Liu Chen Beijing Foreign Studies University, China	Ilie Pinte Spiru Haret University, Romania
Mahdi Moharrampour Islamic Azad University buinzahra Branch, Qazvin, Iran	Nimita Khanna Director, Isara Institute of Management, New Delhi	Govind P. Shinde Bharati Vidyapeeth School of Distance Education Center, Navi Mumbai
Titus Pop PhD, Partium Christian University, Oradea, Romania	Salve R. N. Department of Sociology, Shivaji University, Kolhapur	Sonal Singh Vikram University, Ujjain
J. K. VIJAYAKUMAR King Abdullah University of Science & Technology, Saudi Arabia.	P. Malyadri Government Degree College, Tandur, A.P.	Jayashree Patil-Dake MBA Department of Badruka College Commerce and Arts Post Graduate Centre (BCCAPGC), Kachiguda, Hyderabad
George - Calin SERITAN Postdoctoral Researcher Faculty of Philosophy and Socio-Political Sciences Al. I. Cuza University, Iasi	S. D. Sindkhedkar PSGVP Mandal's Arts, Science and Commerce College, Shahada [M.S.]	Maj. Dr. S. Bakhtiar Choudhary Director, Hyderabad AP India.
REZA KAFIPOUR Shiraz University of Medical Sciences Shiraz, Iran	Anurag Misra DBS College, Kanpur	AR. SARAVANAKUMARALAGAPPA UNIVERSITY, KARAIKUDI, TN
Rajendra Shendge Director, B.C.U.D. Solapur University, Solapur	C. D. Balaji Panimalar Engineering College, Chennai	V.MAHALAKSHMI Dean, Panimalar Engineering College
	Bhavana vivek patole PhD, Elphinstone college mumbai-32	S.KANNAN Ph.D , Annamalai University
	Awadhesh Kumar Shirotriya Secretary, Play India Play (Trust), Meerut (U.P.)	Kanwar Dinesh Singh Dept.English, Government Postgraduate College , solan

More.....

Address:-Ashok Yakkaldevi 258/34, Raviwar Peth, Solapur - 413 005 Maharashtra, India
Cell : 9595 359 435, Ph No: 02172372010 Email: ayisrj@yahoo.in Website: www.ror.isrj.org

एक आदर्श सरपंच – पोपटराव पवार

गोरक्ष सोपान पावडे

मुख्याध्यापक , जिल्हा परिषद प्राथमिक शाळा, डेरेशिवार (पाडळी आळे),
ता.पारनेर, जि. अहमदनगर (महाराष्ट्र)

सारांश :- अहमदनगर जिल्ह्यातील नगर तालुक्यातील हिवरे बाजार हे एक छोटेसे खेडे गाव. 72 च्या दुष्काळानंतर ज्वारी आणि बाजरी हीच गावातली मुख्य पिकं होती. 95 टक्के लोक दारिद्र्य रेषेच्या खाली होते. गावात पावसाचं प्रमाण 200 ते 400 मि.मी होतं गावातले लोक 4 महिन्यांसाठी स्थलांतर करून आपली उपजिविका भभागविण्यासाठी दुसऱ्या गावाला जात असत गावात सावकाराचं राज्य आलं. कालांतरानं दुधाची जागा दारुनं घेतली. दारुनं गावात धिंगाणा आणि मारामान्या आणल्या. दारुमुळे गावात चोऱ्या होऊ लागल्या. त्यात एका सर्वसामान्य शेतकरी कुटुंबात जन्माला आलेल्या पोपटराव पवारांचे कार्य आज जगाला स्फूर्तीदायक ठरले आहे.

प्रस्तावना:-

हिवरेबाजारचे संदर्भ आपल्याला इतिहासातही सापडले आहेत. पेशवेकालीन खाणाखुणा गावाने आजही जपलेल्या आहेत. पण त्याही आधी हे गाव प्रसिद्ध होतं ते घोड्यांच्या बाजारासाठी. या गावाची गोष्ट शिवाजी महाराजांच्या काळापासून सुरु होते. महाराजांच्या अखत्यारित असणाऱ्या जुन्नरपरगाणा भागाचं शेवटचं गाव म्हणजे हिवरे गाव. गावात पूर्वी प्राण्यांचा बाजार भरतयचा. घोडे आणि हत्तींची खरेदी व्हायची. शिवाय गावाला लागूनच निजामशाही साम्राज्य होतं. हिवरे बाजारात तेव्हा दूधदूभतं भरपूर होत होतं. त्यामुळे इथे पट्टीचे पहेलवान तयार होऊ लागले होते.

महाराष्ट्राच्या विकासात अनेक नेत्यांनी आपल्या शैलीने खेड्यांचा विकास केला. त्यासाठी विविध योजनांचा पाऊस पाडला परंतु राळेगणसिद्धी सारखे गाव तयार करण्यास कोणीही यशस्वी झाले नाहीत. यामध्ये महाष्ट्रातील अनेक अग्रगण्य नेत्यांचा व समाजसेवकांचा समावेश होता. यशवंतराव चव्हाण, वसंतदादा पाटील, शरद पवार, पोपटराव पवार इ. प्रस्तुत शोध निबंधात अहमदनगर जिल्ह्यातील नगर तालुक्यातील हिवरे बाजार गावचे पोपटराव पवार यांच्या ग्रामविकास चळवळीतील कार्यावर प्रकाश टाकण्याचा प्रयत्न केला आहे.

जन्म आणि शिक्षण –

श्री.पोपटराव भागुजी पवार यांचा जन्म हिवरे बाजार ता. नगर जि. अहमदनगर या गावात 1 जुलै 1960 रोजी झाला. जन्मानंतर ठेवलेले नाव पोपट असे होते. पोपटरावांचे पहिली ते चौथीपर्यंतचे शिक्षण हिवरे बाजार येथील मराठी शाळेतच झाले. हिवरे बाजार या ठिकाणी पुढील शिक्षणाची सोय नसल्यामुळे एम.कॉम पर्यंतचे शिक्षण नगर मध्ये झाले.

पूर्व इतिहास –

पोपटराव पवार यांना कोणतीही राजकीय पार्श्वभूमी नव्हती. परंतु गावातील तरुणांच्या आग्रहास्तव 1988 साली गावात ग्रामपंचायतीच्या निवडणुका जाहीर झाल्या. मूळचे हिवरेबाजारचेच असलेले, पण शिक्षणाच्या निमित्ताने

आधीपासून दूर आजोळी राहणारे पोपटराव पवार आता नगरमध्ये होते. एम.कॉम.चं शिक्षण पूर्ण करतानाच आंतरविद्यापीठीय क्रिकेट त्यांनी गाजवला होता. त्या जोरावर मोठमोठ्या कंपन्यांच्या नोकरीच्या ऑफर्स त्यांना येत होत्या. नेमक्या त्याच वेळी गावातल्या त्यांच्या मित्र-मंडळींनी त्यांना गावात निवडणुकीला उभं राहण्याची गळ घातली. करिअरचा विजय पथ नजरे समोर असताना पोपटरावांनी गर्तेत गेलेल्या गावाची वाकडी वाट का स्वीकारली, हे कळायला मार्ग नाही. पण ते गावात आले. त्यांनी निवडणूक लढविण्यास विरोध केला पण जर निवडणूक बिनविरोध होणार असल्यास आपण सरपंच होऊ असे मित्रांना सांगितल्यावर मित्र कामाला लागले व पोपटरावांसारख्या उच्चशिक्षित तरुणाला सरपंच पदी बिनविरोध निवडूनही दिले. हिवरेबाजारचे सर्वात तरुण सरपंच म्हणून विराजमान होण्याची संधी पोपटराव पवारांना मिळाली.

ग्रामविकासाचा आराखडा –

हिवरे बाजार हे गाव 1989 पासून सुधारण्यासाठी उभे राहिले. सरपंच पोपटराव पवार यांच्या पुढे गाव विकासाचा प्रश्न उभा राहिला. 26 जानेवारी 1990 रोजी पहिली ग्रामसभा झाली गावातील असंख्य माणसे हजर होती प्रत्येकाच्या समस्या वेगवेगळ्या होत्या. महिलांना पाणी डोक्यावर खूप दूरवरून आणाव लागत होते तर मजुरांना मजुरीसाठी गाव सोडून दुसऱ्या गावाला जावे लागत असे, पैसे कमाविण्यासाठी अनेक लोकांचा कल शहराकडे वळला होता. सर्वांच्या गरजांचा विचार करून गरजांवर आधारित नियोजन केले. त्यांनी सरपंच झाल्यानंतरच्या पहिल्या ग्राम सभेच्या भाषणांतच गावकऱ्यांचे मन जिंकले. 26 जानेवारी 1990 साली हिवरे बाजारच्या पहिल्या ग्रामसभेच्या बैठकीत गावातील मुलभूत गरजा सुधारणे यांवर भभर देण्यात आला त्यापुढील प्रमाणे :-

- 1) पिण्याचे पाणी पुरविणे.
- 2) जनावरासाठी चारा.
- 3) शेतीसाठी पाणी.
- 4) प्राथमिक शिक्षण.
- 5) आरोग्य सुविधा.
- 6) गावासाठी रस्ते.
- 7) विज.
- 8) रोजगार आणि सामाजिक व सांस्कृतिक कार्यक्रम.

आदर्शतेकडे वाटचाल

अनेक वर्षे बंद पडलेला हरिनाम सप्ताह त्यांनी सर्वप्रथम सुरू केला. त्या निमित्ताने रात्री चांगल्या कामासाठी लोक जमू लागले. रात्री दारुड्यांची अर्वाच्च शिवीगाळ ऐकण्याची सवय असलेल्या गावकऱ्यांना तबला पेटीचे आणि संतांच्या अभंगांचे स्वर ऐकू येऊ लागले. मग गावकऱ्यांसाठी आळंदी आणि पंढरपूरच्या यात्रा आयोजित केल्या गेल्या आणि लोकांना देवदर्शनाला नेऊन आणले. या दोन उपक्रमांमधून त्यांनी गावकऱ्यांचा विश्वास थोडाफार मिळवलाच, गावातला विरोधही बऱ्याच अंशी मावळला. त्याचा उपयोग करून घेत गावचा हातपंप वर्गणीतून दुरुस्त करणं, शाळेसाठी श्रमदान करून नियमित वर्ग भरतील हे पाहणं यासाठी गावकऱ्यांना तयार केले. अशा रीतीने एका दिशेने वाटचाल सुरू झाली म्हटल्यावर तरुणांचं संघटन उभं करायला सुरुवात केली.

तरुणांच्या या गटाला घेऊन पोपटरावांनी अण्णा हजारे-यांच्या राळेगण सिद्धीला भेट दिली. राळेगणची विकासगाथा अण्णांच्या तोंडून ऐकताना सगळीच मंडळी अक्षरशः भभरावून गेली. राळेगणहून गावाकडे परतताना प्रत्येकाच्या बोलण्यात एकच विषय होता, आपलंही गाव राळेगण प्रमाणे बदलण्याचा. एकेक पाऊल पुढे पडत होतं. या सारख्या घडामोडीं मध्ये 4 वर्षे गेली आणि 1992 साली महाराष्ट्र शासनाने 'आदर्श गाव योजना' जाहीर केली. अण्णांच्या शिफारसीमुळे शासनाने या योजनेत हिवरे बाजारचा समावेश केला. खरं तर राज्यातल्या 300 गावांचा 'आदर्श गाव योजनेत' सहभाग केला गेला होता. पण हिवरे बाजाराला या योजनेचा अधिक फायदा झाला. कारण योजना राबवण्यासाठी आवश्यक असलेली पूर्वमशागत आधीच्या चार वर्षांमध्ये या गावात झालेली होती. 'आदर्श गाव योजना' आल्यानंतर झालेल्या पहिल्याच ग्रामसभेत गावकऱ्यांनी मंजूर केलेला ठराव खूपच महत्त्वाचा ठरला. नशाबंदी, चराईबंदी, कुर्-हाडबंदी, नसबंदी आणि श्रमदान ही पंचसूत्री गावकऱ्यांनी एकमुखाने आणि मनःपूर्वक मान्य केली. त्यामागची उत्स्फूर्तता आणि 'गावासाठी काम हे स्वतःसाठी काम' ही भावनाच विकासाची नांदी ठरली. पण याचा अर्थ लगेच सगळं आबादीआबाद झालं, असा नव्हे. कारण विकासाची वाट पूर्णपणे मोकळी होण्यासाठी आणखी थोडा वेळ जाणं आवश्यक होतं. त्यासाठी आणखी काम करण्याची गरज होती.

आधीच म्हटल्याप्रमाणे ग्रामीण भभागात एखादी गोष्ट पटवून देणं खूप अवघड असतं. शिवाय गावकरऱ्यांना कंदिलाच्या प्रकाशात विकासाचं स्वप्न दाखवणं वेगळं आणि दिवसाच्या रखरखीत उन्हामध्ये, उघड्याबोडक्या डोंगरावर प्रत्यक्ष कामाला उतरवणं वेगळं. एकूणच साधनांची कमतरता असल्यामुळे श्रमदानाला पर्याय नव्हता. पण श्रमदानासाठी गावकरऱ्यांची मनं वळवताना अडचणी येत होत्या. जलसंधारणाचं, माथा ते पायथा हे सूत्र त्यांच्या लक्षात येत नव्हतं. आपलं आयुष्य बदलण्यासाठी जलसंधारण हाच एकमेव उपाय आहे हेही पुरेसं पटत नव्हतं. पण गावकरऱ्यांचं मनःपरिवर्तन होईपर्यंत थांबणं पोपटरावांना शक्य नव्हतं. त्यामुळे एकीकडे गावकरऱ्यांशी चर्चा त्यांनी सुरू ठेवली पण गावातल्या तरुण मंडळींना बरोबर घेऊन प्रत्यक्ष कामाला सुरुवातही केली. हिवरे बाजारच्या भभोवती चोपाळा, कुकड्या, हरणजोई, माळिंबा, पाखरण अशा नावाच्या डोंगरवजा टेकड्या आहेत. या टेकड्यांच्या माथ्याकडून चर खणायला सुरुवात केली गेली. एक फूट खोल आणि दोन फूट रुंदीचे सलग समपातळी चर खणण्यात आले. जवळजवळ 150 हेक्टरवर हे काम केलं गेलं. शिवाय दोन वनतळी 41 दगडी बांध, 6 सिमेंट नालाबांध बांधले गेले. या सगळ्यांतून काय झालं? तर माती आणि पाणी अडवण्याचं शास्त्रशुद्ध तंत्र प्रत्यक्षात आणलं गेलं. दुसरीकडे पावसाळ्याच्या तोंडावर खैर, भेंडा, जांभूळ, काशिद, रामकाठी, साबर, शिसू, चिंच आणि तत्सम दोन लाख झाडं लावली गेली. पावना आणि शेडा या दोन प्रकारच्या सकस गवताचीही लागवड केली गेली. ही सर्व लागवड अर्थातच सरकारी मालकीच्या जमिनीवर केली. म्हणजे संपूर्ण गावाचा त्यावर हक्क तयार झाला. भविष्यामध्ये ग्रामपंचायतीला उत्पन्नाचं हे महत्त्वाचं साधन होईल, असा विचार त्यामागे होता. हे करत असतानाच गावातल्या व्यक्तिगत मालकीच्या जमिनीवर झाडं लावा – झाडं जगवा ही मोहीम राबवली गेली. ही सर्व कामं पाच वर्षांत झाली.

गावामध्ये नशाबंदी, चराईबंदी आणि कुरऱ्हाडबंदी ही तीन तत्त्वं कसोशीनं आचरणात आणली गेली. या सर्व प्रयत्नांचं, कष्टांचं त्यामागच्या दृष्टीचं, गावाच्या एकीचं मोल खूप मोठं आहेच. पण नेमक्या त्याच वर्षी या प्रयत्नांना निसर्गानं दिलेली साथही तितकीच महत्त्वाची आहे, हे या ठिकाणी आवर्जून सांगितलं पाहिजे. त्यावर्षी पाऊस चांगला पडला. 150 हेक्टरवर खणलेल्या चरांमधून तब्बल दोन कोटी पंचाहत्तर लाख लिटर पाणी जमिनीत मुरलं गेलं. मुख्य म्हणजे माती वाहून जाणं बंद झालं. ओढ्यांना पूर येणं बंद झालं. पण विहिरींमध्ये पाणी दिसेना. हा नेमका काय प्रकार आहे हे लोकांच्या लक्षात येईना. विहिरींना पाणी नाही हे पाहून लोक वैतागले. डोंगरावर पाणी अडवल्यामुळे आपल्याला पाणी मिळणार नाही, असं त्यांचं मत झालं. आपण आधीपेक्षा अधिक अडचणीत आलो, असं त्यांना वाटलं. अर्थात ही भभावना फार काळ टिकली नाही. कारण महिनाभरातच जलसंधारणाने आपली कमाल दाखवली. डोंगरात झिरपलेलं पाणीभूगर्भातून विहिरीत अवतरलं आणि पाहता पाहता विहिरी काठोकाठ भरल्या. नंतर पावसाळा सरल्यावरही विहिरींमध्ये पाणी तसंच राहिलेलं पाहिल्यावर मात्र गावकरऱ्यांच्या जिवात जीव आला. आपल्या वर्षानुवर्षांचा पाण्याचा प्रश्न सुटल्याची त्यांची खात्री पटली. एकदा पाणी उपलब्ध झालं म्हटल्यावर गावात पिकांचे पॅटर्न्स बदलले. पूर्वी केवळ ज्वारी आणि बाजरी घेणारे शेतकरी आता गहू, कांदा, बटाटा, कापूस, सोयाबीन अशी नगदी पिकं घेऊ लागले. काही शेतकरी फळबागा लावू लागले. हे क्षेत्र पाहता पाहता आधीपेक्षा पाचपट झालं. गावात पैसा येऊ लागला. पिण्याचं पाणी आणि पोटभर अन्नाची सोय झालेले गावकरी आता पुढचा विचार करू लागले.

पोपटरावांच्या नव्या कल्पना आता उत्साहाने समजावून घेऊ लागले. गावातला दूधदुभत्याचा धंदा पुन्हा एकदा तेजीत आला. गावात घराघरांमध्ये जर्सी गाथी दिसू लागल्या. पूर्वी शंभर – दीडशे लिटर इतकं कमी असलेलं दुधाचं उत्पादन आता पंचवीसशे लिटरपर्यंत पोहोचलं. नगरच्या बाजारामध्ये दररोज दोन ते तीन टेम्पो भरून भाजीपाला जाऊ लागला. डाळिंब, आंबा, चिकू, पेरू या फळांचं उत्पादनही खूपच वाढलं. गावात फिरताना सुबत्तेची अनेक लक्षणं दिसू लागली. पूर्वी एखादी सायकल दिसायची मारामार असलेल्या गावात कितीतरी मोटरसायकली दिसू लागल्या. घराघरांत टीव्ही आले. काही शेतकरऱ्यांनी ट्रॅक्टर घेतले. गावातलं शिक्षणाचं प्रमाण वाढलं. दर्जा सुधारला आणि 'आदर्श गाव योजने'तलं पहिलं यशस्वी गाव म्हणून हिवरे बाजारचा लौकिक महाराष्ट्रभर पसरला.

संदर्भ –

1. http://prabhunarendra.blogspot.in/2009/10/blog-post_11.html
2. <http://www.ibnlkmat.tv/archives/66850>
3. खरे खुरे आयडॉल्स – युनिक फीचर्स संपादक – सुहास कुलकर्णी
4. <http://modernindianhero.blogspot.in/2011/02/popatrao-pawar.html>
5. <http://sunilchore.blogspot.in/2013/07/blog-post.html>

Publish Research Article International Level Multidisciplinary Research Journal For All Subjects

Dear Sir/Mam,

We invite unpublished Research Paper, Summary of Research Project, Theses, Books and Books Review for publication, you will be pleased to know that our journals are

Associated and Indexed, India

- * Directory Of Research Journal Indexing
- * International Scientific Journal Consortium Scientific
- * OPEN J-GATE

Associated and Indexed, USA

- DOAJ
- EBSCO
- Crossref DOI
- Index Copernicus
- Publication Index
- Academic Journal Database
- Contemporary Research Index
- Academic Paper Database
- Digital Journals Database
- Current Index to Scholarly Journals
- Elite Scientific Journal Archive
- Directory Of Academic Resources
- Scholar Journal Index
- Recent Science Index
- Scientific Resources Database

Review Of Research Journal
258/34 Raviwar Peth Solapur-413005, Maharashtra
Contact-9595359435
E-Mail-ayisrj@yahoo.in/ayisrj2011@gmail.com
Website : www.ror.isrj.org